

IETS OVER ELIBIA DOLICHUS Westw.

(Cycloop-pijlstaart)

Als vervolg op het artikel van mijn medewerker, den heer F. DUPONT, dat verschenen is in dit tijdschrift (jg. 23, 1934, afl. 6), en waarin gesproken wordt over de eigenaardige verbreding van de eerste achterlijfssegmenten bij de rupsen van den pijlstaartvlinder *Enpinanga vigens*, wil ik hier nog een ander voorbeeld van deze merkwaardigheid bij Sphingiden-rupsen geven en tegelijkertijd iets omtrent de levenswijze van *Elibia dolichus*, een andere pijlstaart, mededeelen.

Reeds in het Tijdschrift voor Entomologie (deel 40, 1897) beschrijft M. C. PIEPERS in een artikel „Über das Horn der Sphingiden-raupen” de fraaie rupsen van dezen vlinder en geeft daarbij 3 gekleurde afbeeldingen van de kleurvarianten. Ook S. LEEFMANS maakt in het verslag van een der bijeenkomsten der Entomologische Vereeniging ¹⁾ melding van het eigenaardige uiterlijk der rupsen van *Elibia dolichus*. Terzelfder plaatse noemt hij nog een ander voorbeeld van een rups, waarbij de ringen van het borststuk blazig zijn gezwollen, nl. bij die van *Carea subtilis* WLK., een uiltje (Noctuide). In de zooeven genoemde bespreking van LEEFMANS worden de rupsen en poppen van *Elibia* beschreven en ook een voedselplant genoemd. Hij noemt deze pijlstaart zeldzaam. Met zekerheid kan ik echter zeggen, dat de rups in de omgeving van Buitenzorg in geen geval zeldzaam is, dat de vlinder aldaar echter zelden bij het lamplicht wordt gevangen.

De beide mij bekende voedselplanten van de rupsen: *Leea indica* (BURM.) MERR. (Soend.: soelangkar) en *Tetrastigma* spec. — evenals de vorige een Vitacea — vindt men op vochtige, beschaduwde plaatsen, meestal aan de randen van afvoergoten, beken en rivieren; ook vaak op zeer vochtige hellingen in bergachtig terrein. Eerstgenoemde plant ziet men veelvuldig aan de randen van rubber- en theetuinen, waar ze wel een hoogte van 5 à 6 m kan bereiken. Door haar gladde bladeren onderscheidt zich deze plant onmiddellijk van *Leea javanica* BL., die door mij nooit als voedselplant van de rupsen van *Elibia dolichus* werd opgemerkt. De tweede voedselplant is er eene, die zich met haar windende stengel of door laag struikgewas slingert, of tegen boomen opklimt. Een enkele maal vond ik ze kruipend over den grond aan den rand van een beekje.

De rupsen hebben in bepaalde tijden van het jaar op schrikbarende wijze te lijden van infectie door sluipvliegen en -wespen. Deze aantasting is soms zóó sterk, dat 90% te gronde gaat. In andere maanden had ik echter het geluk, dat geen enkel exemplaar geïnfecteerd was. Zoo verkreeg ik in de maanden Juni — Sept. 1933 uit een aantal van meer dan 20 rupsen slechts 3 vlinders, doch in de maanden Maart en April 1934 werd dit aantal plotseling tot ver over de 20 uitgebreid, doordat mij door de desajongens vele niet-geïnfecteerde rupsen werden gebracht. Blijkbaar spelen oost- en westmoesson hierbij een belangrijke rol en ligt in de vaak zoo sterke aantasting een mogelijke reden voor de grootere zeldzaamheid van den vlinder. Met regelmatige tusschenpoozen van 3 à 4 weken verkreeg ik deze dieren uit desa Bantardjati (Buitenzorg), doorgaans 2 of 3 rupsen tegelijk.

¹⁾ Verslag 8ste Verg. der Afd. N. O. I. der Ned. Ent. Ver., dl. I, no. 2, Juli 1931.

Slechts éénmaal had ik het geluk een eitje van dezen vlinder aan de onderzijde van een soelangkar-blad aan te treffen. Het was glad, nagenoeg kogelrond, 2,6 mm in doorsnede en lichtgroen van kleur. Reeds na 1 dag vertoonde het roode spikkels, die zich tot roode banden uitbreidden en na den tweeden dag was het egaal rood met een donker streepje onder de schaal. Na het uitkomen bleek dit de bruinroode doorn van het jeugdige roode rupsje te zijn geweest.

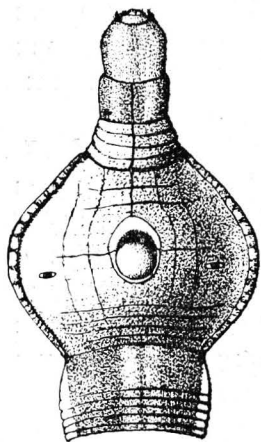


Fig. 1 Het „schijnoog” op het voorste (verbreede) deel van het lichaam der rups. Vergroot.

Evenals vele andere Sphingiden-rupsen doen, begint het diertje allereerst de glasachtige eischaal te verorberen alvorens het den bladrand gaat aanvreten. Bij het leggen der eieren vliegt de vlinder blijkbaar niet hoger dan ca. 1 m boven den grond, daar ik de rupsen herhaaldelijk aan de onderste bladeren der plant aantrof en nimmer hoger dan ca. 1 m. Zelfs de allerjeugdigste diertjes schijnen niet op te zien tegen het verorberen van het oudere blad, in tegenstelling met de rupsen van *Theretra clotho* DR., een pijlstaart, die ook op *Leea indica* voorkomt en juist bij voorkeur de bleekgroene topblaadjes nuttigt. Op 17 Juni '33 trof ik op één en dezelfde plant en vlak bij elkaar beide kleurvarianten, de groene en de roode, in heel jeugdige exemplaren aan. Zoo'n vondst is een ware verrassing, want deze dieren zijn buitengewoon fraai gekleurd en geteekend. Behalve het kleurdimorphisme en de verbreding der voorste segmenten vertoonen ze nog twee

andere merkwaardigheden. Allereerst zij vermeld het enkelvoudige, erwtvormige schijnoog, dat bij den groenen vorm bruingeel en bij den rooden sepia-kleurig is. Hierdoor verkrijgen ze voor ons een ietwat schrikkanjagend uiterlijk, maar voor de sluipwespen en -vliegen allerminst! Die komen zelfs op de kweekkasten af en schijnen de dieren te ruiken. Het is mij eenmaal overkomen, dat drie nagenoeg volwassen en met groote zorg opgekweekte exemplaren in minder dan geen tijd door een ca. 2 cm lange, zwarte sluipwesp werden gestoken. Dit gebeurde bij het schoonmaken der kweekkasten, toen ik de rupsen met plant en al even in een ledige mandibak had geplaatst!

De tweede merkwaardigheid is het nagenoeg geheel verdwijnen van den achterlijfsdoorn na de 4de vervelling. Van de loodrecht omhoogstaande, flauw voorwaarts omgebogen, stompe „pijl” blijft slechts een nietig knopje over.

Beschrijving der rupsvariëteiten.

1. De groene rups. — Kop groen; segment-verbreding met bruinachtig gele strepen en eenigszins gekartelden rand, die in een halven cirkel aan weerszijden van het lichaam (van den voorrand van het 3e tot den achterrand van het 4e segment) loopt. Ongeveer in het midden ligt

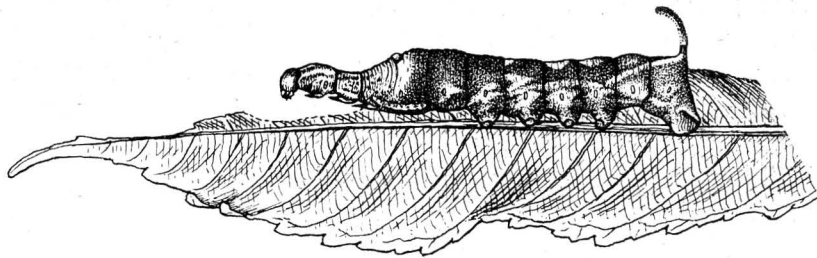


Fig. 2. Jonge rups met nog duidelijk ontwikkelde „pijl”. Nat. gr.

daar aan weerszijden een rood stigma. Achter den kop begint een zwart dorsaal lijntje dat er op het 2e segment aan beide zijden nog één bij krijgt en op het 3e overgaat in een donkergroen ovaal, dat zich juist op de grens van segm. 3 en 4, midden op de rugzijde bevindt. In dit ovaal ligt tegen den voorrand van het 4e segment, dus in het achterste gedeelte van het ovaal, een bruingele, bolvormige, weeke, spiegelende verhevenheid, in den vorm van een halve erwten boven de segmentverbreeding uitstekend. Hierdoor verkrijgt het dier 't cyclooppachtige uiterlijk, dat mij heeft geïnspireerd dit dier „cyclooppijlstaart” te noemen. Raakt men het op den kop aan, dan trekt het dien bijna geheel in; het ovaal wordt daardoor veel grooter en strakker en uit de diepe huidplooi komt een blauwzwarte vlek te voorschijn, die tegen de voorzijde van het „oog” aansluit. Dan is ook de witte ring, liggende binnen den donkergroenen rand van het ovaal, goed zichtbaar geworden. Achter dit „oog” houdt de groengele kleur van den rug op, om plaats te maken voor intens donker groen, dat zich over alle volgende segmenten voortzet en in den knopvormigen, witten „doorn” eindigt. Boven de segmenten 7 t/m 10 liggen 4 buitengewoon fraaie versieringen in den vorm van witte pijlpunten, die elk een groene centrale vlek dragen. De pijlspitsen liggen verscholen in de groeven der segmentnaden en komen nog juist even op het vóórliggende segment, zoodat ze, als de rups in rust is, meer op maansikkels gelijken. Op het 7e en 8e segment zijn deze versieringen het duidelijkst, daar het donkere groen van het rugdek, dat zich meer en meer met geel vermengt, ze verderop verdringt. Het 11e segment steekt wat boven de andere uit en is tevens het breedst. Op de flanken van het 5e begint een witte vlekken-teekening in het donkere groen, die bij de „pijl” ophoudt. De breede witte vlekken omsluiten de prachtig roode stigmata, tevens nog de buikpootkussens overdekkend. Het roode stigma van het 12e segment ligt in een geelgroen veldje. De buikzijde is eveneens groen.

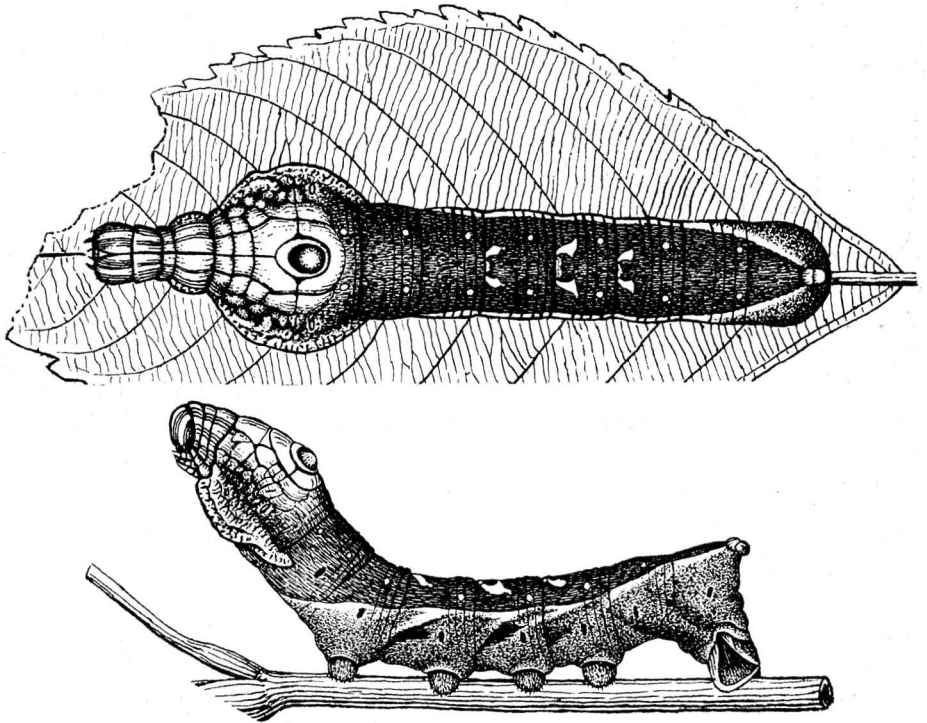


Fig. 3. Volwassen rups van *Elibia dolichus* (roodbruine vorm), van boven en van terzijde gezien. Nat. gr.

De roode rups.—Deze vertoont in hoofdzak dezelfde lijnenteekening als de groene; ze gelijkt op een stukje roodgevekt marmer of albast, met een bijkans onbeschrijflijk schoone vlekken—en stippenteekening. De kop is sepiakleurig met 4 licht mauve strepen. De segmentverbreeding is zwart met okergeel en vertoont ettelijke donkerblauwe stippen. Het „oog” is glanzend sepiakleurig met zwarten fluweelband en bruingeel omringd. Het rugdek is aanvankelijk zwart met olijfgroen en vele fijne bruingele stipjes; verderop grijszwart met vermiljoen; de pijlversiering crème-wit. De zijden vertoonen een zeer lichtmauve grondkleur met crème-kleurige stipjes doorsprenkeld; de flankstreep is licht smaragdgroen; stigmata sienna-kleurig. De naschuivers zijn dofzwart met sepiakleurige randen; de anaalplaat en de „pijl” zijn licht-mauve.

Ze bewegen zich uiterst voorzichtig voort en bij aanvatting wordt veel groen vocht uitgespuwd. Ze verpoppen zich niet in, maar op de grond in een soort van zelfgesponnen klamboekamer, waarbij

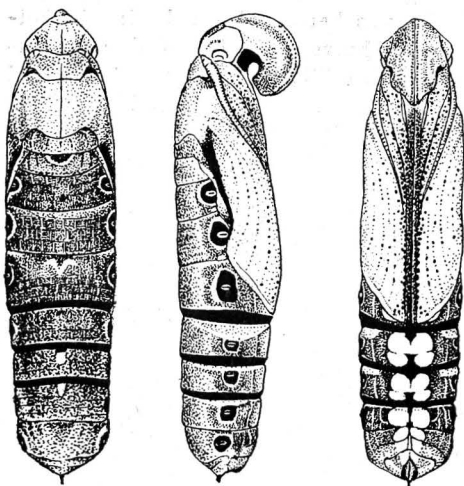


Fig. 4. Pop van *Elibia dolichus*, van boven (links), van terzijde (midden) en van onderen gezien (rechts). Nat. gr.

waaronder ook den medianen rand der zijn. Zoowel naar vorm als tekening zijn deze poppen willicht de allersmooiste, die men in de vlinderwereld aantreft. Poplengte: zie afbeelding; popstadium 16-18 dagen¹⁾.

De vlinder—In tegenstelling met de kleurrijke rupsen en de fraai geteelde poppen, zijn de vlinders opvallend stemmig. De voorvleugels zijn grijsachtig-zwart met 2 breede, evenwijdige, olifkleurige banden, die op den binnenrand sterk verbreed zijn en daarvaakinneenvloeien, waar ze dan een groote, olifkleurige vlek vormen. Tusschen de beide banden verlopen drie smalle, eveneens olifkleurige strepen. De voorrand is bruinachtig bestoven. In den top der gesloten middencel ligt een bruine, zwartomlijnde, ongeveer 6 mm² groote oogvlek. De achtervleugels zijn blauwgrijs en

dorre stukjes blad niet zelden ter afdekking dienst doen. Volwassen rupsen meten 12-14 cm en het rupsstadium duurt gemiddeld 18 dagen. Tegen den tijd van de verpopping verkleuren ze sterk; de groene variëteit wordt bijna zwart met een dicht netwerk van witte lijntjes en stippen, terwijl bij de roode zich al het crème-wit in donkergeel tot oranjegeel omzet, waarna eveneens een zwarte grondkleur gaat domineeren. Bij het afwerpen der laatste rupshuid barst ook het oude kopschild van boven naar beneden in tweeën, waarna de oude zak spoedig aan het uiteinde van het lichaam ligt.

De pop.—Van een helmvormige zuigerscheede is aanvankelijk nog heel weinig te bespeuren. Deze ontwikkelt zich echter bijzonder snel. De versieringen, en de prachtige ringen om de stigmata teekenen zich gelijktijdig af en langzamerhand krijgen ook de vleugelscheeden de daarop zichtbare zwarte puntrijtjes op de vleugeladeren. Zeer lang blijven de vleugelscheeden zacht groen. De zuigerscheede sluit een opening in, waardoor men een draad of stopnaald zou kunnen steken. Geheel volgroeid blijft ze doorgaans nog juist even vrij van de buikzijde van het borststuk. De poppen zijn dofbruin van grondkleur, terwijl de overige versieringen, zuigerscheede, in geel en zwart daarmee in fraaie harmonie

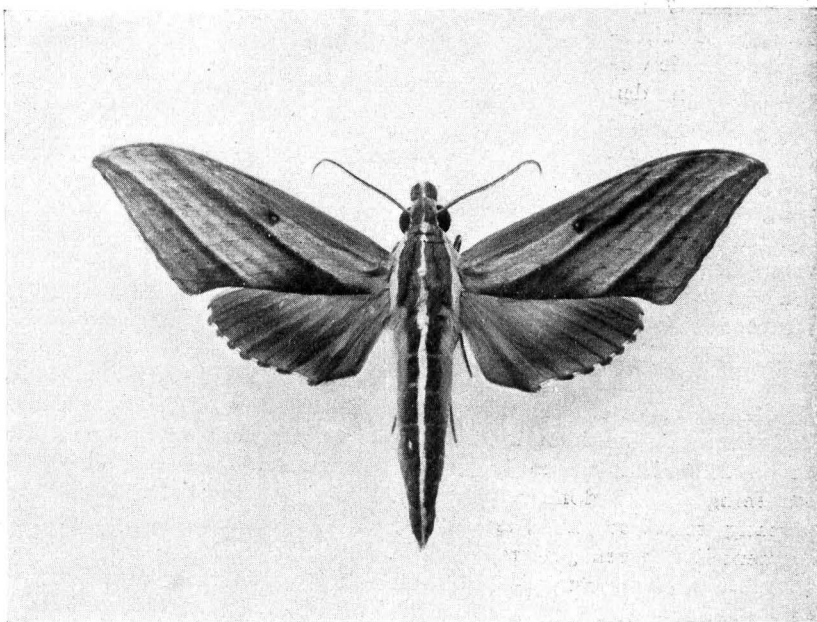


Fig. 5. *Elibia dolichus* WESTW. Nat. gr.

¹⁾ Een volwassen rups (groene vorm), die wij op 26 Mei van dit jaar ten Z. van Djasinga vonden, verpopte zich spoedig en leverde reeds na een poprust van 12 dagen een ♂ vlinder op. — Red.

begrensd door een breeden zwarten band langs den achterrand. De zoom is zwart-wit geschulpt, met witten zoomrand. De onderkant der voorvleugels vertoont een omberkleurig fond met sepia wortelveld, benevens een lichtgrijsen achterrand. De achtervleugels zijn daar sepiakleurig met 9 aderstippels in het achterrandsveld. Zoom afwisselend wit en blauwgrijs geblokt.

Kop, thorax en achterlijf zijn aan den rugkant olijfkleurig met een heldere, witte streep over nagenoeg de geheele lengte. Deze band gaat over in de sterke beharing van het borststuk. Buikzijde grijswit. Schouderdekking en zijden grijsblauw; de bovenzijde der sprieten is geelachtig wit en de onderzijde bruin.

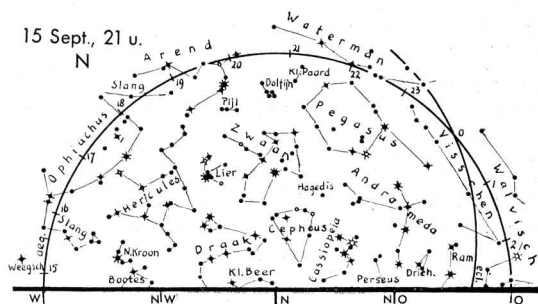
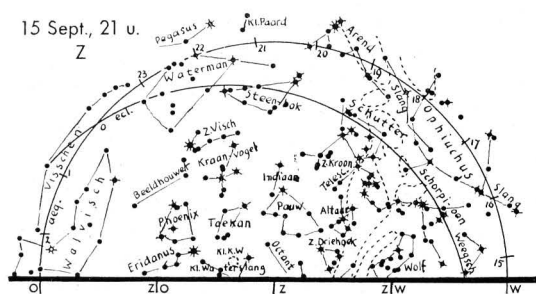
Tot slot van dit artikel zij nog vermeld, dat op genoemde voedselplant *Leea indica* door mij werden aangetroffen de rupsen van de volgende 5 vlinders: *Loepa katinka* WESTW., de pijlstaarten *Theretra lycethus* CR., *T. latreillei* MCL., *T. clotho* DR., en *T. alecto* L., benevens een mooi spannertje.

Een plant, die zooveel fraaie vlinders tot zich lokt, verdient m.i. allerminst den naam van „k i-b o e a j a”!

Batavia.

G. J. SCHEEPMAKER.

DE STERRENHEMEL IN SEPTEMBER



STERRENGROOTTEN: 0 en 1 ★, 2 ★, 3 ★, 4 • ; veranderlijk ○

De sterrenkaartjes gelden op 1 September te 22 u., op 30 Sept. te 20 u. en voorts op

15 Mei 15 Juni 15 Juli 15 Aug. 15 Sept. 15 Oct.

5 u. 3 u. 1 u. 23 u. 21 u. 19 u.

Zij gelden aan het begin van iedere maand één uur later, aan het einde één uur vroeger.

DE MAAN. — E. K. 6 Sept.; V.M. 13 Sept.; L.K. 19 Sept.; N.M. 28 Sept.

DE PLANETEN. — MERCURIUS. Avondster. Grootste elongatie op den 23sten. Ondergang om 19 u. 30 m.

VENUS. — Morgenster. Opkomst op den 16den te 5 u., op den 30sten te 4 u. R. K. 11,1 — 10,4.

Stationnair op den 27sten.

MARS (R. K. 15,1 — 16,5) verplaatst zich van de Weegschaal naar de Schorpioen en is nog in den avond te vinden: de ondergang verloopt van 22 u. 30 m. tot 21 u. 57 m.

JUPITER (R.K. 15,0 — 15,3) blijft in de Weegschaal en is voor de waarneming nog ongunstiger dan MARS. De planeet gaat op den 30sten te 20 u. 43 m. onder.

SATURNUS R.K. 22,5, blijft bijzonder goed waarneembaar. De ondergang heeft op het einde der maand plaats te 4 u.

S. W. VISSER.